

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
”זה יוסף שהיה לך בחכמה” (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת כי תבוא תשפ"ג • שנה ג' - גליון קל"ט • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

אוצרות יוסף

דרוש ח פיסקא קיא

ובאת אל הכהן וגו' ואמרתי אליו הגדתי היום לך' אלקיך וגו' (כ, ב).

ביכורים ענינים הודאה - ולכן יש תוספת

מה שכתבת (אוצרות יוסף דרוש ח פיסקא ז-ט) דהודיה והוספה מתאימים יחד. העניין, כי מי שמודה על מה שנותנין לו ואינו כפוי טובה מוסיפין עוד לתת לו, ודו"ק. ועל כן יהודה - הודיה - הפעם אודה (בראשית כט, לה), ויוסף - הוספה - יוסף ד' לי בן אחר (שם ל, כד) מתאימים יחד, 'וגיש אליו יהודה' וגו' (שם מה, יח), ובמדרש (ב"ר צג, ב) הדא הוא דכתיב (איוב מא, ח) 'אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם', והם שני המשיחין - משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, וכמו שהארכתי כבר (שם).

וזהו גם כן בהבאת ביכורים שהוא הודיה - עיין **ראב"ע** ורמב"ן וספורנו פרשת תבוא (כו, ג) וכו', ולכן יש תוספת ביכורים (עיין ביכורים פ"ג מ"י).

גליוני הש"ס

ירושלמי ביכורים פ"א ה"ז

ולקח הכהן הטנא מידך (כ, ד).

פעמים לוקח הכהן רק הטנא בלא הפירות

בירושלמי ביכורים (פ"א ה"ז) איתא, בטמא הביכורים - הסלים ניתנים לכהנים, דכתיב 'ולקח הכהן הטנא מידך'.

פירוש, דכעין דדרשין בבבלי קידושין (ט"ו): 'וכי ימכור איש את בתו לאמה' (שמות כא, ז) - פעמים שאינו מוכרה אלא לאמה בלבד, וכזה עוד בכמה דוכתי. וכך כאן כוונתו לדרוש 'ולקח הכהן הטנא מידך', דפעמים שאינו לוקח רק את הטנא לבד, והיינו כגון שנטמאו הביכורים, דאז הביכורים אין ראויין לכלום, אז נוטל את הסל לבד.

גליוני הש"ס

ירושלמי זרעים כ"ד ג

לא אכלתי באני ממנו וגו' עשיתי ככל אשר צויתני (כ, יח).

הקדמת תפילין של ראש לשל יד

לרבותא לעיכוב הוידוי

עיינן מנחות (לו), תני, סח בין תפלה לתפלה - עבירה הוא בידו, וחזור עליה מעורכי המלחמה. והוא חידוש דנקט דייקא זה לרבותא דאפילו אעבירה זו חוזר כו'. ומעין זה בירושלמי מעשר שני (פ"ה ה"ח), אית תניי תני, כל המצוות שבתורה מעכבות (בוידוי מעשר, דכתיב 'עשיתי' ככל אשר צויתני', וסבירא ליה דקאי אפגל המצוות שבתורה, דקיים כל המצוות שבתורה, ואם ביטל אפילו אחת מכל המצוות שבתורה - אינו יכול להתוודות) כו'. רבי אחא בר פפא בעי קומי רבי זעירא, אפילו הקדים תפילה של ראש לתפילה של יד (מי נימא דגם כן מעכב הוידוי). אמר ליה, אף אנא סבר כן (דמעכב).

והנה דנקט בירושלמי הנ"ל גם כן מעין זה - הקדמת

תפילין של ראש כו' לרבותא דאפילו עבירה קלה זו מעכב הוידוי. ואולם שם יש לומר, דנקט זה לפי מאי דמפרשין במשנה שם (מ"א) 'ככל מצותך אשר צויתני' - הא אם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתוודות. והיינו דדרוש תיבת 'ככל', דעשה בשלימות ככל המצוה ואפילו הסדר לא שינה - עיין **לקח טוב** (כלל ה פיסקא ע"ט), ואם כן למאן דמפרש לתיבת 'מצותך' אכל המצוות שבתורה, אם כן תיבת 'ככל' נמי מרבה דעשה המצוות בשלימותם ואפילו הסדר לא שינה, ועל כן נקט הירושלמי לדוגמא הקדים תפילין של ראש כו', דהוא שינוי בסדר המצוה.

ואולם גם לפי זה עדיין יש דקדוק, דמדוע נקט רק שינוי הסדר דתפילין, הלא יש שאר הרבה מצוות דיש בהם סדר בעשייתם.

ועיין עוד ירושלמי סנהדרין (פ"ו ה"ו), ומה חובה עבדך, חס דלא עבד חובה מן יומיו (חס ליה שיעבור עבירה גמורה, פני משה), אלא זימנא חדא הקדים תפילין של ראש לתפילין של יד.

גליוני הש"ס

ירושלמי פסחים פ"ו ה"א

ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן (כו, כ).

'אשר לא יקים' - בית דין של נשיא המוקימים את התורה

בירושלמי פסחים (פ"ו ה"א), מפני מה נוהגין בית דין שלמטון בכבוד, שלא ירבו המחלוקת בישראל.

נראה דצריך לומר 'מפני מה נוהגין כבוד בבית דין שלמטון' כו', והיינו דאפילו חכמים היותר גדולים - נוהגים כבוד בבית דין של הנשיא, כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל. ובית דין של נשיא נקרא כך 'בית דין שלמטה', עיין ירושלמי סוטה (פ"ו ה"ד) 'ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת', וכי יש תורה נופלת כו', רבי שמעון בן חלפתא אומר, זה הבית דין שלמטון, עיין שם בפני משה גירסת הרמב"ן ז"ל (כאן ד"ה וביירושלמי) [זו"ל: זה הבית דין של מטה - בית המלך והנשיא, שבדים להקים את התורה ולמחות ביד העוברים ומבטלים אותה].

ועיין עוד ירושלמי ראש השנה (פ"ב ה"ה), והן בייתא דלרע. ובקרנב עדה: והך בית הנשיא שלמטה כו'. והוא גם כן כנ"ל, דבית הנשיא נקרא בית שלמטה.

גליוני הש"ס

פסחים פ"ח

ובגוים יהם לא תרגיע וגו' ונתן ד' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (כה, סח).

ריבוי תמרים בבבל - הקדמת רפואה למכה

ברש"י פסחים (פ"ח ד"ה תמרים) כתב: תמרים - יש בבבל הרבה. וכזה תענית (כ"ט), עיין שם ברש"י (ד"ה דקלים).

ועיין נדרים (כ"ב), מכדי 'ונתן ד' לך שם לב רגז' בבבל כתיב כו', ועיין שם דמפרש קרא הנ"ל 'לב רגז וכליון עינים

ודאבון נפש', דקאי אתחתוניות, דהוא דבר שמדאיב את העינים ומכלה את הנפש. והנה 'לב רגז' כמשמעו - הוא מחשבה רעה, הרי מתוכה תקיף של בבל מחשבה רעה ותחתוניות. ועל כן הקדים השם יתברך רפואה למכה לישראל הגולים לבלב - להיות שם תמרים בריבוי, שאמרו עליהם בכתובות (י): דתמרים מבטלים מחשבה רעה וחולי מעים ותחתוניות.

אוצרות יוסף

מאמר לבנה

ועמד כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר (הפסדרת כי תצא, ישעיה ס, כא).

'לכל ישראל חלק לעולם הבא' אחרי הזדככות נשמתם וירשו ארץ' בחינת המלכות

הנה, על ישראל נאמר (ישעיה מג, ג) 'העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם', וכנודע הכוונה בחכמה (עיין זוה"ק הקדמה יג, מבוא שערים דרוש ברכת הלבנה ד"ה והנה הע' פעמים) שהם נשואים ועמוסים מני רחם ובטן - מדת המלכות (עיין תיקון יח לו): כביכול, ששורש נשמותיהם היא משם, ועל כן יש בהם כביכול עצם קדושת מדת מלכותו יתברך. ועל כן אף שבעולם הזה יש פגם בקדושתם, עם כל זה לא ידח ממנו יתברך נדח (ראה שמואל ב יד, ד), 'ולא יפול צרור ארץ' (עמוס ט, ט) חלילה מן הקדושה העליונה (עיין ריקאנטי פרשת כי תצא עמוד שכ"ד ד"ה ענין; עמק המלך שער טז פרק י"ד"ה אבל רחמנותו), וההכרח שאחרי כמה מיני הזדככות אשר יסבלו בגלותם כו', סוף סוף יהיו כסף נקי ויחזרו לקדושתם קדושה תמה ונקיה אשר להם מלידה ומבטן, ולא יודח חלילה אף ניצוץ אחד מן הקדושה.

זה טעם המשנה סנהדרין (ג, ז), כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא, שנאמר 'ועמד כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר'. הכוונה כי סוף סוף יזדככו נשמות כל ישראל, ויהיה לכולם חלק בעולם הבא. וזהו ענין הכתוב 'ועמד כולם צדיקים', הכוונה שעתידים בהכרח להיות כולם צדיקים וטהורים בעתיד אחרי קבלתם ההזדככות, ואז 'לעולם ירשו ארץ', היא בחינת המלכות (ראה אוצרות יוסף מאמר לבנה פיסקא מז), דארץ היא בחינת המלכות (עיין זוה"ק בראשית לא, שם משפטים קטז).

ונתן הכתוב טעם שהוא הכרח שיהיה כן, שהרי הם 'נצר מטעי', היינו שהם נצר מטעו יתברך, כאילו הנטוע בארץ ובה שרשיו, וממנה הוא יוצא ומתפשט, כן ישראל הם מטע הארץ חיים הזאת ושם שורשם ומשם יוצאים, ולא ידח חלילה איפוא מניצוץ הקדושה אף ניצוץ כל דהו, ולכן ההכרח אשר סוף סוף יהיה 'עמד כולם צדיקים ולעולם ירשו ארץ'.

ונתן הכתוב עוד ראייה שהם הם עצם קדושת ומדריגת הארץ הזאת - מדת המלכות, שהרי הם 'מעשה ידי להתפאר', הכוונה, שאני מייחד מדת תפארתו בהם כעניין יחוד תפארת ומלכות שלמעלה, ואם כן תדע מזה כי הם הם בחינת המלכות. ועל כן נעשה בהם יחוד מדת תפארתו יתברך, כמו שנעשה היחוד הזה במדת המלכות שלמעלה (ראה אוצרות יוסף שם פיסקא עג).

(א) **בראב"ע** - הגדתי - הטעם כדי שישמעו הקטנים, או הוא כדמות הודיה שהשלם השלים שבוטתו, והעד - הפרי'. **ברמב"ן** - 'הגדתי היום - בפרי זה שהבאתי הגדתי והודיתי לשם אלקיך שהביאני לארץ אשר

'עֲבַרְתִּי הַקֶּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגו' כִּכְל מִצְוֹתָ אֲשֶׁר צִוִּיתֵנִי לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁחַחְתִּי' (כו, יג)

האם שינוי סדר חשוב שלא כמצותך

~ מתוך: לקח טוב כלל ה ~

אז מצות הפרשת המעשר נחשב שפיר שעשה כמצותו, ורק מצות 'מלאתך ודמעך' הוא שלא קיים, אבל מצות המעשר הרי שפיר היא כמצותה, וכמובן.

ביאור נוסף במשנה - 'ככל' מרבה מצוה חיצונית ואולם לפי זה, הנה נולד לנו עוד מובן שני במשנה דמעך שני הנ"ל. וזה, דקרא ד'לא עברתי ממצותיך' מיסתבר להו לחכמים דקאי אגוף מצות ההפרשות, ולא על מצות 'מלאתך ודמעך' וגו' שהיא מצוה מבחוץ - לא מצות ההפרשה העצמית. וכן אלו נאמר 'כמצותך אשר צויתני' אזי גם כן היה מוסב רק על גוף מצות ההפרשה ולא על מצוה מבחוץ, ורק עתה שנכתב 'ככל מצותך' - אזי הכונה שקיים כל מה שנצטווה, בלי חסרון אף מצוה אחת מאשר נצטווה, ואף המצות שאינם גוף מצות ההפרשה ורק הם מצות מבחוץ השייכות אל ההפרשה - גם כן קיים. ועל כן שפיר קאי אשינוי הסדר - שבוה הוא מבטל מצוה ד'מלאתך ודמעך' וגו' אשר היא מצוה מבחוץ השייכה אל ההפרשה, אבל גוף מצות המעשר איננו מבטל בזה, דלגבי מצות המעשר הרי שינוי סדרו חשוב שפיר כמצותו וכנ"ל.

בגור אריה מבואר כפירוש הראשון לעיל והנה אחרי אמרי כל אלה, מצאתי בגור אריה על התורה דברים (פרשתנו כו, יג אות כד) שכתב וז"ל: ומה שמפרש (רש"י) שם ד"ה ככל - ד"ה לא) 'ככל מצותך' - שלא שינה הסדר, ולא עברתי ממצותיך' - שלא הפרשתי ממין על שאינו מינו, כי מה שצריך להקדים ביכורים שייך בזה 'ככל מצותך', לפי שהקדמת ביכורים לתרומה ותרומה למעשר היא שלימות המצוה, לפי שהמצוה בפני עצמה היא הפרשה, והקדמה הוא ענין בפני עצמו, ולפיכך שייך בזה 'ככל מצותך', כלומר שעשיתי ככל המצוה לגמרי בתכלית, אבל ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן זהו גוף המצוה, ושייך בזה 'לא עברתי ממצותיך', עכ"ל. ותהלה לקל יתברך שכינותי לדעתו ז"ל הרמה והנשאה, כי דבריו הם ממש כפירושנו הראשון אשר פירשנו במשנה דמעך שני הנ"ל.

ואחרי אשר ההצעה הזאת דשינוי הסדר חשוב 'כמצותו' מבוארת בדברי האילן הגדול הזה ז"ל, שהרי דייק לכתוב דרך מתנית 'ככל' הוא דנלמד גם שינוי הסדר, ומוכח להדיא דאלו היה כתוב 'עשיתי כמצותך אשר צויתני' אזי לא היה שינוי הסדר בכלל, והיינו בהכרח משום דשינוי הסדר חשוב כמצותו.

אם כן איפוא נכון הטעם אשר כתבתי בדברי התוספות מנחות הנ"ל דכתבו בסדר אינו מעכב, וזה דהא דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד נראה דנלמד רק מודכתיב 'אלה המצות', והוי תיבת 'אלה' מיעוט - שבכל מצות ומשפטי התורה צריך שיעשה כמו שנצטווה בכתוב עשייתו, וכדרש הירושלמי הנ"ל אם עשיתן כמצותן וכו', ולפי דרכנו קאי גם על משפטי התורה ודיניה וכו"ל, ולא על מצות מעשיות בלבד, רק שבכל משפטי התורה הוי תיבת 'אלה' מיעוט, שאם לא נעשה הדבר כפי מה שנצטווה עשייתו בכתוב - וכגון גט אם נכתב במחור וכדומה - אזי אין הדבר ההוא מועיל כלום, ואיננו הגט שאמרה תורה רק נייר בעלמא. ואם כן כיון דשינוי הסדר חשוב כמצותו, ואין למעטו איפוא מקרא ד'אלה המצות', על כן שפיר שינוי הסדר אינו מעכב וכנ"ל, והוא טעם נכון מאוד בעורת השם 'יתברך'.

דייקא מקרא ד'ככל מצותך אשר צויתני'. ועל כרחק לומר דשינוי הסדר חשוב שפיר כמצותו, ועל כן בקרא ד'לא עברתי ממצותיך' שפיר אין שינוי הסדר בכלל, דזה גם כן חשוב כמצותו, ועל כן פירשו קרא ד'לא עברתי ממצותיך' רק אדברים עצמיים אשר נצטוו בגוף הפרשת המעשר, שתהיה ההפרשה בימינו ובתלוש וכו', ולא על הסדר אשר נצטוו בהפרשה. וכן קרא ד'ככל מצותך אשר צויתני', אלו היה נאמר 'כמצותך אשר צויתני' אזי גם כן לא היה שינוי הסדר בכלל, כיון דשינוי הסדר חשוב שפיר כמצותו. והדייק הוא רק מודכתיב 'ככל מצותך' וגו', על כן תיבת 'ככל' אתי לרבות שעשה ככל מה שנצטווה בלי שום שינוי כלל וכלל, וגם שינוי הסדר בכלל, שגם את הסדר לא שינה, ודו"ק?.

שמירת סדר המתנות - מצוה בפני עצמה והנה לכאורה יש לדחות זה ולומר, דאפילו נאמר דשינוי הסדר חשוב כמצותו, עם כל זה - זה שייך רק במקום שלא בא מצוה בפני עצמה לשמור הסדר, ורק בסדר המצוה לבד נכתב בכתוב, וכגון בציצית דכתיב תחלה (במדבר טו, לה) 'הכנף' - מין כנף (מנחות לה:), וכתיב (במדבר שם) 'תכלת' בתר הכי, להורות על סדר העשיה שיוקדם הלבן לתכלת וכמו שדרשו במנחות שם, על כן שפיר שינוי הסדר חשוב, שקיים מצות ציצית וחיסר רק את הסדר הנאמר בהמצוה.

מה שאין כן בהקדמת מעשר שני לראשון, דגוף הסדר נלמד מהא דביכורים נקראו 'ביכורים' (שמות כג, ט), וזה מורה שהם ביכורים וקודמין לכל, ואחר כך היא תרומה שנקראת 'ראשית' (דברים יד, ז), ואחר כך הוא מעשר ראשון שיש בו ראשית וכו' - וכמבואר במשניות תרומות (פ"ג מ"ז), ועל זה בא קרא ד'מלאתך ודמעך לא תאחר' (שמות כב, כח) למצוה בפני עצמה, לשמור את הסדר הזה ולבל לשנותו (עין תרומות שם מ"ז). ואם כן בכהאי גוונא אם שינה את הסדר, הרי ביטל שפיר גוף מצוה - שהיא מצות לא תעשה ד'מלאתך ודמעך לא תאחר', ולא שייך כאן לומר שבשינוי הסדר עשה כמו שנצטווה וחיסר רק חסרון מבחוץ, שהרי ביטל גופה של מצוה ד'מלאתך' וגו' שצויתו לשמור הסדר.

מצות שמירת הסדר אינה מעצם מצות מעשר ואמנם אחרי העיון דברינו נכונים, דנהי ד'מלאתך ודמעך לא תאחר' הוא גוף מצוה על שמירת הסדר, עם כל זה הרי היא מצוה בפני עצמה, ואין המצוה הזאת מצות המעשר כלל, רק שבאה מצוה אחרת בפני עצמה לשמור את הסדר הכתוב במצות ביכורים ותרומה ומעשרות. ועל כן רק אם הפריש מעשר שני ממין על שאינו מינו או מן התלוש על המחורב וכו', אז הוא דנחשב שלא קיים מצות הפרשת המעשר כמצותה, כיון שדינים אלו הם דינים עצמיים בהפרשת המעשר, מה שאין כן אם הדינים מעשר שני לראשון,

דעת התוספות שהסדר אינו מעכב גם בדאורייתא הנה התוספות במנחות (לה. ד"ה ואם הקדים תכלת ללבן יצא) חידשו כלל בהא דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, וז"ל: תימא, כיון דמקרא הוא דדרשינן (שם לה:) דלבן ברישא, נימא דמעכב, הא לא בעינן שינה הכתוב לעכב אלא בקדשים (עין פסחים סא.). ויש לומר, דלית לן למימר דאסדר לבד יקפיד הכתוב לעכב, כמו גבי חליצה דאם הקדים ריקקה לחליצה מה שעשה עשוי (יבמות קה.), ואף על גב דכתיב 'ככה' (דברים כה, ט) - עיכובא לא קאי אלא אחסרון מעשה (שם קד:), עכ"ל.

שינוי הסדר אינו חשוב 'שלא כמצותך' והנה, לפי מה שכתבתי במקום אחר בחידושי (ראה אתנו דאורייתא כלל יב פסקא ה), דהא דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד מקורו הוא מדרש הירושלמי בהאורג (שבת פ"ג ה"א), דדריש 'אלה המצות' (ויקרא כז, לד) - אם עשיתן כמצותן הן מצות, ואם לאו אינן מצות, עיין שם. ותיבת 'מצות' לא קאי דוקא אמצות מעשיות, כי אם גם כל דיני התורה ומשפטיה הם בכלל מצות, כמבואר במנין המצות לראשונים ז"ל (עין ספר המצות לרמב"ם עשה צו; קט; חינוך מצוה קסא; קעה), וקאי תיבת 'אלה' למעט שכל מה שצויתה תורה - משפטים ודינים וכל דברים, צריך שיעשה כמו שנצטווה בתורה עשייתו, ואם לא נעשה ככה אינו מועיל כלום, והארכתני שם בחידושי.

והנה לפי ההצעה הזאת, אם אנו אומרים דרק חסרון גוף הדבר מעכב אבל חסרון סדר אינו מעכב, אם כן ההכרח לומר דשינוי הסדר לא חשוב שלא כמצותו, דכיון דעשה כל המצוה אלא שלא עשה בסדרה, על כן חשוב שפיר הדבר הנעשה - שנעשה כמצותו, והחסרון הוא רק דבר מבחוץ במה שאיחר המוקדם והקדים המאוחר. ורק אם צויתה תורה שיהיה בדבר פלוני אלו ואלו המעשים - על דרך משל - וחיסר אחת מן המעשים, אז הוא דנחשב שעשה הדבר ההוא שלא כמצותו, כיון שחיסר מן המעשים שצויתה התורה בו, אבל שינוי הסדר לבד חשוב שפיר כמצותו, ודו"ק?.

הוכחה ממה ששינוי סדר המעשרות נדרש רק מ'ככל מצותך' והנה לכאורה יש להעיר על זה ממסכת מעשר שני (פ"ה מ"א), 'ככל מצותך אשר צויתני' - הא אם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתוודות, עכ"ל המשנה. ואם כן מוכח לכאורה, דגם שינוי הסדר חשוב שלא כמצותו.

ואולם אחרי העיון זה אינו, ואדרבה משם ראינו דשינוי הסדר חשוב שפיר כמצותו. וזה, דהרי באותה משנה שם איתא עוד, 'לא עברתי ממצותיך' - לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מן התלוש על המחורב וכו', ואם כן קשה, דמדוע לא נימא דהקדמת מעשר שני לראשון הוא גם כן בכלל קרא ד'לא עברתי ממצותיך', ומדוע הוציאו ההקדמה מן הכלל לדורשה

דינים שבמעשר שני.
ד) וראה עוד בהמשך דברי רבינו שם פסקא קח-קט, להבנה שלישית במשנה דמעשר שני, שעל פיה אין ללמוד ממעשר שני לעלמא שהסדר אינו מעכב.

בו, זה על כל פנים הוא מוכרח מדברי התוספות דמנחות הנ"ל דשינוי הסדר חשוב שנעשה כמצותו, שם פסקא עב, ראה שם. א) וראה שם פסקא עו. שהוכיח רבינו עוד כן ממה שדרשו מ'ככל מצותך' רק לשלא הקדים מעשר שני לראשון, ולא לשאר

א) בלקח טוב שם פסקא א, הביא דברי תוספות בגיטין ג: ד"ה וכו', דבדאורייתא אין לחלק בין דאורייתא לדיעבד, ודן בדבריהם. ב) ואפילו אם נאמר דהא דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד אינו מפאת דרש הירושלמי הנ"ל, ורק טעם אחר יש

ונצעק אל ה' אלקי אבותינו

הנער הכפרי שבקע ריקיעים בשריקה במקום תפילת יום הקדוש | קול השופר הוא צעקה רבה מעומק הלב והקב"ה בוחן לבות וממלא משאלותינו לטובה | קול השופר הוא במקום הזכרת ראש חודש ונאמר ברמז כדי לא להזכיר מיעוט הלבנה | תקיעת שופר היא כמו שצועקים 'החליצנו ביום ראש חודש הזה' והושיעה ביום חידוש הלבנה

אומר 'החליצנו ד' אלקינו את יום ראש חודש הזה'.
"אך דאין הלכה כן (ראה שם מ: שחלו ערוך או"ח סימן תקפב סע"ף ו), ועיין ר"ף ריש שבועות (א: מדפי ה"ף) ובחידושי אנשי י"ש (שם אות ב) שכתבו דהיא מפאת 'ואל יבוא חייב ויכפר על הזכאי' (שבועות ד), דהואיל וראש השנה הוא יום הדין ומבקשים על כפרת עוונות, על כן אין להזכיר חידוש הלבנה שבא אחרי המיעוט, שהוא בא על ידי שקיטרגה כו', עיין שם היטב".

ומבאר רבינו, "דבכל ראש חודש שפיר יש להזכיר עניין הראש חודש בתפלה, וזה לפי שאין אז עניין החמה - רק עניין הלבנה לבד, ועל כן שפיר יש להזכיר עניין הלבנה, ומה שאין כן בראש השנה דהוא יום הראשון לשנת החמה... ועל כן אין להזכיר בו עניין חידוש הלבנה, דבהזכרת החידוש הרי מורים שיש לה מיעוט, שהחידוש הרי הוא אחרי המיעוט, ועל כן כיון שיש ביום ההוא עניין החמה גם כן, אין ראוי להיות נזכר בו עניין מיעוט הלבנה, כעניין 'מעולם לא ראתה חמה פנימתה של לבנה' (ראש השנה ג:), ודו"ק היטב. ועל כן אי אפשר להיות אז תפלה מפורשת שיהיה נזכר בו בפירוש עניין הראש חודש, והיינו טעמא דאין מזכירין של ראש חודש בראש השנה בתפלה...

"ועל כן נתחכמה התורה להיות התפלה ברמז לבד בעניין הראש חודש, והיינו שתהיה התפלה רק בקול לבד - רק בדיבור, ודיבור ודיבור תפלה בקול לבד - שצועקים לפניו יתברך", כחולה ומצטער ביותר שאין בכחו לדבר, רק גונח מלבו ובוכה וילולי מיילל, והוא עניין התקיעה - גנוחי וילולי (עיין ראש השנה ג:), היינו שמתפללין בקול לבד וצועקים. ועיין ראב"ע פרשת בהעלותך על הכתוב (במדבר ט:), 'והרקותם בחוצרות ונזכרתם לפני ד', דכתב דהתורה היא תפלה דרך צעקה להשם יתברך, עיין שם היטב.

"ועבור שיהיה רמז הצעקה היא בעניין הראש חודש, לכן באה המצוה שתהיה הצעקה בשופר, שהוא מורה על חידוש הלבנה שמתחדשת גם כן כמין שופר". וזה כל עניין תקיעת שופר... שצועקים 'החליצנו ביום ראש חודש הזה', ואך איך אפשר לרמז בצעקה שצועקה היא על החלצה וישועה ביום ראש חודש, ועל כן הצעקה בשופר המורה על חידוש הלבנה, דהוי זה כאילו צעקנו בפירוש 'הושיעה ביום חידוש הלבנה'... ודו"ק היטב כי הוא נכון מאד בסייעתא דשמיא".

נענה: "אני יכול להשמיע שריקה כזו...". ואכן, הוא תחב אצבעות ידיו לתוך פיו והשמיע שריקה גדולה. או אז נשתנו פניו של הצדיק, בת שחוק עלתה על פניו והתמלא שמחה רבה...¹

בספה"ק 'קדושת לוי' (לראש השנה) איתא על הפסוק 'כל העמים תקעו כף הריעו לאלקים בקול רנה' (תהלים מז, א): "יבואר על דרך משל, עבדי המלך האהובים למלך, כאשר באים לפני המלך לבקש חפצם, אז מגודל גדולת והתנשאות המלך, נופל עליהם פחד לדבר לפני המלך, כי יראים אולי לא יוכלו לדבר כראוי, ויהיה פתחון פה להמקטרג להסתיין עליהם, רק מבקשים רצונם וחפצם ברמז בעלמא, והמלך ממלא שאלתם.

"כמו כן בראש השנה, אשר אנחנו עמו בית ישראל מתעלים לפני הבורא ברוך הוא, אזי אימה ויראה גדולה נופל עלינו, אשר אנחנו יראים לדבר לפניו, כי אולי נהיה נכשלים חס ושלום באיזה דבר ויהיה פתחון פה להמקטרג להסתיין, לכן צועקים אנחנו בקול בלא דיבור, היינו בקול שופר שהוא קול פשוט, צעקה רבה מעומק הלב, והבורא ברוך הוא בוחן לבות ויודע נסתרות ממלא משאלותינו לטובה.

"וזהו כל העמים תקעו כף הריעו לאלקים בקול רנה', היינו בראש השנה שבאים ומתעלים כולם לפני הבורא ברוך הוא מריעים בקול לבד בלי דיבור, כי יראים שלא יהיה פתחון פה להמקטרג, והקב"ה ברוב רחמיו ממלא בקשת עמו בית ישראל לטובה, והבן".

בדרוש שנשא רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגלי ז"ע בשבת שובה בבית הכנסת הישן בקראקא, ורשימתו נדפסה בספר 'אוצרות יוסף' (דרוש ג), מרחיב רבינו את הדיבור בעניין הזכרת ראש חודש בראש השנה, אשר נחלקו בזה בעלי התוספות (ראש השנה ח: ד"ה שהחדש) אם שעיר של ראש חודש קרב בראש השנה.

והוא הדין לענין התפילה, דלכאורה "ראוי שתהיה תפלה במקומו, דתפלה הוא במקום קרבן, והיינו שהיה ראוי שתהיה תפלה מפורשת שניזכר לטובה וכדומה ביום ראש החודש הזה... וכמו שיסודו בכל ראש חודש הזכרת 'יעלה ויבוא', ובמסוף 'חדש עלינו את החודש הזה לטובה' כו', וכאשר הוא סברת רבי דוסא באמת בש"ס עירובין (לט), דגם בראש השנה

פעם אחת ישב הרה"ק בעל 'ישמח ישראל' מאלכסנדר ז"י"ע בימי הסליחות בחדרו, חסידים רבים עוטרם אותו מסביב, אך הוא זצ"ל שקוע במחשבותיו ופניו בוטרים כלפידים.

פתאום החל הרבי לזלזל בעצמו בלב נשבר מאוד ולגנות את עצמו בדיבורים בלתי מכוונים. בין החסידים העומדים לפניו עמד החסיד רבי ירחמיאל **מקינבו** ז"ל², ובעזות דקדושה נענה ואמר לרבו הקדוש: "מה זה לדבר כך על הרבי שלנו?! אבל בעונותיו השיב ה'ישמח ישראל': "אני מדבר על הרב"...

אחר כך פתח ה'ישמח ישראל' זצ"ל וסיפר את הסיפור הידוע מהבעל שם טוב הקדוש ז"י"ע ביום הכיפורים, ומעשה שהיה כך היה:

כפרי אחד בא ביום הכיפורים להתפלל את תפילת יום הקדוש בעיר, והביא עמו נער בוד ועם-הארץ שלא ידע אפילו להתפלל מתוך הסיוד. אולם כשראה אותו נער תמים שכל העם מתפללים בחרדת קודש עילאית, אחזה בו תשוקה גדולה להתפלל כמותם. אבל מה יעשה, הוא איננו יודע להתפלל כלל.

שח איפוא את מצוקתו לפני אביו, והציע לפניו: "כך אעשה אבא, יש לי בכיס 'פיפער' (משרוקית), הבה אשמיע קול שריקה, ויהיה זה במקום תפילתי"... אך האב, מתוך חשש שבנו יבלבל את ציבור המתפללים, וגם מפני קדושת היום הגדול והנורא, גער בבנו וביטל את רעיונותיו.

למחרת בבוקר, שוב ביקש הנער להשמיע קול שריקה ואביו לא הניחו. וכך נשנה הדבר מספר פעמים ביום הקדוש, עד שלפנות ערב, בזמן תפילת נעילה, גברה תשוקתו של הנער הכפרי, ושוב לא יכול היה להתאפק. הוא לא שאל עוד את אביו, לקח את המשרוקית לידו, והשמיע קול שריקה גדולה, עד שכל המתפללים הרדו לקולו.

ואמר הבעל שם טוב הקדוש ז"י"ע, **כי בשריקה זו פעל הנער גדולות ונצורות בשמים, הוא בקע את מסך המבדיל שעיכב את העלאת תפילות ישראל והסיר את כל המקטרגים והמשטינים שביקשו לגזור גזירות רעות על ישראל רח"ל**.

הפסיד ה'ישמח ישראל' זצ"ל ואמר בהתלהבות: "ווי נעמט מען אזוי א פיפף!" (=מנין לוקחים קול שריקה כזה?).

כאשר שמע החסיד ר' ירחמיאל ז"ל את דברי הרבי,

שאיין צרה מרובה מחברתה ומקוים ר"ל ילא תאמני בחיך, וזה 'לאמור' - אפילו באמירה בעלמא גם כן תנהור".

ד) בפיסקא כט הביא רבינו בשם **הראב"ע** (פרשת בא) על הכתוב (שמות יב: ב) 'החודש הזה לכם', וז"ל: "והנה אין ללבנה שנה כלל, כאשר אין לשמש חודש כלל, כי לא יתחדש בשמש דבר, רק דבר החידוש הוא לאור הלבנה. ובעבור זה נקרא חדש גם 'ירח' (ראה ירמיהו כ"א: ג; עיין יבמות מ"א), בעבור חידוש אור הלבנה, כי אין לה אור - בראיות גמורות - כי אם מהשמש".

ה) עיין **זוה"ק** (שמות טו): "צעקה ושועה במאי אתפרשן, אמר רבי יצחק, אין לך שועה אלא בתפלה, שנאמר: 'שמעה תפילתי ה' ושוועתי האזינה' (תהלים לט: יג), 'אליך ה' שועתי' (שם פח: ד), 'שוועתי אליך ותרפאני' (שם ל: א), צעקה שצועק ואינו אומר כלום. אמר רבי יהודה, הלכך גדולה צעקה מכול, שצעקה היא בלב, היא הוא דכתיב (איכה ב: ח): 'צעק לבם אל ה'". צעקה וזעקה דבר אחד, וזה קרובה להקב"ה יותר מתפלה ואנחה, דכתיב (שמות כב: כב) 'כי אם צעקו צעק אלי שמע אשמע וקעתו'".

ו) שם בפיסקא לג הביא רבינו בשם **פרקי רבי אליעזר** (פרק ז): "מדור הלבנה - בין ענן לערפל, שנאמר (איוב ט: ט) 'קְשׁוּמֵי עֲנָן לְבוּשׁוֹ וְעֶרְפֵל חֲתוּלֹתָי', וכשהוא מולד לבנה הוא יוצא מבין שניהם כמין שופר". והוא עוד **אוצרות יוסף** מאמר לבנה פיסקא צד-צ.

שלימה, דהרי איזה פניה והתנשאות שייך בהשמעת צפצוף קול ('אבער א פיפף! מ'קען זיך פעפעס גרויסהאלטן מיט א פיפף! סאיין געווען א ריינע פיפף!', ספר 'שיח חסידים' - אמשינוב, עמוד קצט), לכן דוקא קולו שיצא בפשטות ובתמימות פעל לפתיחת השער".

בספר **'יסוד צדיק'** (יום כיפור, עמוד סד) מספר, שפעם סיפר הרה"ק רבי **שלמה'קה מוועהיל** זצ"ל את הסיפור הזה, ותיאר משמשו החסיד רבי **אלי ראטה** ז"ל, 'שמעולם לא ראה על רבינו שום חילוק בין יום הכיפורים, תשעה באב ושמחת תורה, ומעולם לא ראה עליו התלהבות. פעם הבחין ברבינו שלבו בוטר בקרבו עד כדי התלהבות תוך כדי כך התחיל לספר הסיפור בבן הכפר, והכיר רבי אלי שרבינו מכניס התלהבות שבוערת בקרבו בסיפור הזה, ומתלהב תוך שהוא מספר על התלהבות הנער".

ג) קונטרס **'נועם חן'** להרה"צ רבי **נח גד וויינטרויב** זצ"ל בשם החסיד רבי **יהודה נתן טייביר** זצ"ל מראדומסקא ואחר כך שו"ב בלאדו; ספר **'בישישים כחמה'** (עמוד רמז); **'תולדות הישמח ישראל'** (חלק ב עמוד תקתח, עם שינויים).

וב'נועם חן' מביא עוד בשם הרה"ק רבי **יעקב דוד מאמשינוב** ז"י"ע: "ואתחנן אל ד' בעת ההוא לאמור. **בסוף הימים יהיה זמן כזה, אשר אפילו רק 'לאמור' יהיה תפלה גדולה, כלומר, אפילו לא ידע מה מתפלל כי כל אלהי וכל לבב זוהי, ר"ל כי יבולבל וידע מה מצד הגוף והן מצד הפרנסה עד אין שיעור, כי אין לך יום**

א) בספר **'תולדות הישמח ישראל'** מסופר עליו: "בימיו של רבינו, היה המנצח הראשי על השמחה, החסיד המפורסם רבי **ירחמיאל קינבו** ע"ל. כך שמו על שם עירת מגוריו קינבו, שם שימש כש"ב. והיה ר' ירחמיאל זה תלמיד חכם ובר אוריין, יודע פרק בחסידות, בעל מוח חריף ולב טוב, אך עיקר כוחו היה בפיו. ידוע היה בקהל החסידים כי אמרותיו המאכזרות של ר' ירחמיאל משמחות ומבדחות את דעתו של רבינו הקדוש. במשך ימות השנה היה רגיל ר' ירחמיאל לבוא מספר פעמים לאלכסנדר, והיה מהנה את רבינו בפתגמיו. נוהג זה מקובל היה בחצרות האדמו"רים מקומות דגא... אשר מקובל בפי חסידים כי אנשים גדולים היו, ולא היתה מותרת לשם ליצנות, אלא בכדי לבדח את דעתם של רבותיהם ולשמחם, והיו בדבריהם ענינים עמוקים של חכמה ויראת השם. ר' ירחמיאל קינבו ע"ר אף הוא נודע במשלו הימחוכמים ואמרותיו השנונות וחסידים בעלי הבנה היו דורשים תלי תילים על כל אמרה שיצאה מפיו...".

ב) בספר **'שמחת הקדוש'** (עמוד ריב) מביא, שכאשר סיפר כ"ק האדמו"ר רבי **יצחק מאמשינוב** זצ"ל סיפור זה, הסביר, דלכאורה היאך הועילה דוקא קול צפצוף הנער יותר מאשר תפילת ועבודת הצדיקים הקדושים מהדור ההוא. אלא, ביאר רבינו, דאך בעבודת הצדיקים שייך לפי ערכם שיצא נימא דקה של פניות, אולם נער כזה זה עשה מעשהו בתמימות

הרב יעקב ברבי אשר ז"ל, דהכוונה שלא ישלחנה בחוץ לעשות מלאכתו, כדרך ששולחין עבדים זכרים, אלא תשמשנו בבית, כי גנאי הוא לאשה לצאת לחוץ, עיין שם בדברי מהר"י ברונא דדן הלכה מפירוש זה, עיין שם היטב". וצריך לומר כוונתו, דנהי דחכמים דרשו שלא תצא בראשי אברים כעבד, מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

החזרה לבני הגר שאין לידתו בקדושה - זהו בזיון בקדושה הישראלית
בגמרא קידושין (יז), דתנן, לוח מעות מן הגר שנתגיירו בניו עמו, לא יחזיר לבניו, ואם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו.

לולי פירוש רש"י (ד"ה אין) ותוספות (שם יח. ד"ה כאן), היה נראה לענ"ד הטעם, דהתורה הוא בזיון בקדושה הישראלית, דטעמא דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות כב), לפי שאין שייכות לכותיות בקדושה הישראלית, וכדכתיב (ויקרא כ, כו) 'ואבדיל אתכם מן העמים', ועל כן כיון שנעשה ישראל - ההכרח שפסק כל מציאות הכותיות שלו, דאי אפשר שיהיה כותיות בישראליות. ועל כן זה המחזיר לבניו, שהם בנים רק מפאת שהולידם בהיותו עכו"ם, אם כן מראה בזה שיש עדיין גם עתה בו ובניו מציאות הכותיות הקדום, שמחמתו חושבם גם עתה לבנים ומחזיר להם חוב אביו, וזהו בזיון בקדושה הישראלית - מה שמורה שיתכן היות כותיות בישראל, ולכן אין רוח חכמים נוחה הימנו.

ועל כן היכא דלידתו בקדושה, דיתכן היותו חושבם לבנים מפאת הלידה - דהיתה באמת כבר בקדושה, ואין נראה היותו מחשיב הכותיות הקדום להנה עדיין אחר הגירות, ועל כן שפיר רוח חכמים נוחה הימנו (עיין קידושין יח), כן נראה לענ"ד.

שאר קרובים - אם יורשים בעכו"ם

בגמרא קידושין (יח), עכו"ם יורש את אביו כו'.

יש לעיין, אם רק בן או גם שאר קרובים יורשים אותו כשאינו בן. ועיין גיטין (מ), כלו מרוותא בתראי. משמע דאין שאר קרובים יורשין בעכו"ם, דאם לא כן, לא משכחת 'כלו' - כל זמן שיש עכו"ם אחד בעולם והרי הוא קרובו ויורשו, ורק אם הבן לבד יורש משכחת 'כלו' - במת בלא בנים.

נעשית לו כהיתר - בשתי פעמים או שלש

בגמרא קידושין (ט), כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה - הותרה לו. הותרה לו. סלקא דעתך, אלא נעשית לו כהיתר.

משו"ת תשב"ץ (ח"ב סימן כו ד"ה ומכל) נראה, דאין זה תלוי בפלוגתא דרבי ורבן שמעון בן גמליאל - אי בתרי זימני הוי חזקה או בתלת (עיין יבמות סד), רק דלכולי עלמא בתרי זימני נעשה לו כהיתר, עיין שם.

ועיין עוד שם (ח"ג סימן קנח) דכתב: שנים ושלושה פעמים. ומשמע שנים - לרבי, שלשה - לרבן שמעון בן גמליאל, והוא סותר לתשובתו הקודמת.

עבד עברי מותר בשפחה כנענית כי שניהם שניות

הנה מה שכתבתי (אוצרות יוסף דרוש ד פיסקא נו) דאשה היא שניות^א, רק שמתאחדת עם האיש - זכה 'עזר' (יבמות סג).^ב וזהו דעבד עברי מותר בשפחה כנענית (עיין קידושין יד). דאיסור השפחה, שנקראת 'קדשה' (ראה דברים כג, יח ותרגום אונקלוס שם) - מופקרת לכל (עיין רש"י שם), ואינה יכולה להתאחד להיות מיוחדת לאיש, ולכן אינה בת תפישת קידושין (עיין קידושין סח), ועל כן אינה מתאחדת עם הבעל ונשאר שניות, וזהו האיסור. ועל כן עבד עברי דהעבדות בלאו הכי שניות - לכן אין נישואי השפחה מוסיף עוד פגם, ודו"ק.

נתינת מעשר עני לבעל חובו - ונתינה לעצמו כשהוא בעל חובו

בגמרא קידושין (טו), 'לו' (דברים טו, יד) - ולא לבעל חובו (אין האדון מחוייב להגבות הענק לבעל חובו, רש"י).

עיין שו"ת מהר"ם בר ברוך (דפוס פראג, סימן תשנ"ג ד"ה ורבינו), דהנותן מעשר עני לבעל חובו של עני - לא יצא ידי נתינה, ואף שדעתו של עני גם כן לפרוע, מכל מקום לא יצא ידי נתינה בזה, דצריך לתתו לעני בעצמו, וכן בכל מתנות כהונה ולויה, עיין שם. וצריך לחלק בינם לבין העניקה דכאן - דאיצטרף קרא לזה.

ועיין שם שהביא גמרא גיטין (ל), ואף על גב דלא אתו לידיה. וכוונתו דעל כרחק דאינו יוצא ידי נתינה בתתו לבעל חוב, דאם לא כן היה יכול בגיטין שם לתת לעצמו, כיון דהוא עצמו בעל חוב^ג.

ויש לומר, דלעצמו לא מיחשיב נתינה - אף דהוא בעל חוב, כיון דאינו מוציא מתחת ידו. ועיין דוגמא לזה ברש"י כתובות (ז: ד"ה כ) דכתב: ורבי עקיבא סבר, לאו כשאר חוב דמי, כיון דאינה גופייהו קא שקלי כו'. ועיין ירושלמי תרומות (פ"ו ה"א), רבי יוחנן אמר, משלם לשבט^ד. וטעמא נמי, דכשנותן לעצמו, אף שחוב המזון הוא אצל עצמו, מכל מקום כיון שאינו מוציא מתחת ידו, לא חשוב קיום קרא ד'נותן לכהן את הקודש' (ויקרא כב, יד; עיין פסחים לב), עיין שם היטב.

ויש לומר, דטעם המהר"ם בר ברוך גם כן, דכשנותן לבעל חוב, נמצא שקיבל העני רק פטור חובו, והוי ליה רק כאלו קיבל דמים - לא גוף המעשר, ולכן אינו יוצא, דצריך לתת גוף המעשר - לא דמיו, וגם אין העני בעלים של המעשר כל זמן שלא בא לידו - לשיכול לקבל דמיו, עיין פאה (פ"ה מ"ב), וכי היאך העני הזה מחליף דבר שלא בא לרשותו, עיין שם.

ועיין חולין (קלד): מה שכתבתי שם על הגליון בשם הרדב"ז (שו"ת ח"א סימן שם ד"ה תשובה), דברוע ולחיים כו' יוצא כשנותן דמיהן לכהן, ועיין שם היטב ברדב"ז בכל התשובה.

פשט הכתוב - לא לשלח האמה לעשות מלאכה בחוץ כעבדים

בגמרא קידושין (טז), ורב הונא האי 'לא תצא כצאת העבדים' (שמות כא, ז) מאי דריש ביה, ההוא מיבעי ליה שאינה יוצאה בראשי אברים כעבד.

עיין שו"ת הר"י ברונא (סימן רמב), הביא פירוש המקרא על דרך הפשט בשם

(א) 'שניות' הוא הגדרה על ענינים שנופל בהם ריבוי והתחלקות, ועל דברים שהם היפוך מאחדות הבורא - שהוא 'אחד' (וראה עוד ציונים לתורה כלל לח פמ. ד"ה ויש בזה; שב דנחמא אתה ה פיסקא ד, ומה שציון עוד בתפארת יוסף פרשת שמות עמוד יד הערה מ).

(ב) ז"ל רבינו שם: "... האדם עיקר הבריאה (עיין סנהדרין קח), ונקבתו שניה לו - שניות, 'לא טוב היות האדם לבדו - יחיד - אעשה לו עזר כנגדו' (בראשית ב, יח), ובבראשית רבה (עיין פרקי דרבי אליעזר פרק יב) - שנבראת נקבת האדם, דאם לא כן היה יחיד בתחונתו ויחשבו שהוא אלו"ק, עיין שם.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:

טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com